

SPOLNOST – ODNOS PREMA SEKSUALNOM PONAŠANJU

Stjepan BALOBAN – Gordan ČRPIĆ, Zagreb

Sažetak

Na osnovi dobivenih rezultata »Europskog istraživanja vrednota, EVS – 1999.« u ovom radu se raspravlja o ljudskoj spolnosti i o odnosu prema seksualnom ponašanju hrvatskih građana. Prvi dio bavi se pitanjem važnosti seksualnih odnosa za uspješan brak te o odnosu prema stilu života »samohrane majke«.

Drugi i središnji dio članka obrađuje društvenu dimenziju seksualnog ponašanja: izvanbračne afere, usputni seks, seksualni odnosi maloljetnika te odnos prema prostituciji, homoseksualnosti i AIDS-u. Treći dio se bavi problematikom odnosa prema pobačaju.

Rezultati ovog rada pokazuju, s jedne strane, da općenito uzevši većina hrvatskih građana još uvijek posjeduje tradicionalan stav prema spolnosti u braku i u odnosu na seksualna ponašanja izvan braka. Taj se stav velikim dijelom poklapa s tradicionalnim naučavanjem Katoličke Crkve. S druge strane, mladi naraštaji kao i obrazovaniji sloj ljudi skloniji je više opravdati različite oblike seksualnog ponašanja koji odudaraju od spomenutog stava. Kršćani, koji više prakticiraju svoju vjeru, skloniji su tradicionalnijem stavu, iako se tendencija permisivnosti primjećuje također kod mlađeg naraštaja kršćana.

U istraživanju se na više mjesta mogla konstatirati razlika u shvaćanju seksualnosti između muške i ženske populacije. Ovaj rad je stavio naglasak na vrijednosnu kvalifikaciju spolnosti i seksualnog ponašanja iz čega za današnje društvo i Crkvu, posebno u odnosu na mladi naraštaj, proizlaze brojni problemi o kojima je potrebno nastaviti raspravu.

Ključne riječi: spolnost, seksualno ponašanje, usputni seks, prostitucija, homoseksualnost, AIDS, pobačaj.

0. Uvod

O ljudskoj spolnosti i o seksualnom ponašanju može se raspravljati na više načina i s različitih stajališta: sa stajališta teorije ili prakse, normativno ili empirijski, vrijednosno neutralno ili s određenim vrijednosnim stavom, odvojeno ili unutar šire moralne problematike¹. U svijetu, nakon 60-ih godina dvadesetog

¹ Usp. G. ČRPIĆ - M. VALKOVIĆ, »Moral u Hrvatskoj u sociologijskoj perspektivi«, u: *Bogoslovska smotra LXX* (2000.), br. 1, str. 4–12 i 54–62.

stoljeća, godina tzv. »seksualne revolucije«, puno i na različite načine se raspravlja i piše o ljudskoj spolnosti i o seksualnom ponašanju. U Hrvatskoj se o ljudskoj spolnosti posljednjih nekoliko desetljeća više raspravljalo sa stajališta spolnog odgoja². U novije vrijeme nakon 1990. godine u Hrvatskoj su provedena neka sociološka³ i socioreligijska⁴ istraživanja na temelju kojih se raspravlja o spolnosti i o seksualnom ponašanju.

Mi smo se u ovom radu odlučili prije svega jasno iznijeti na vidjelo dobivene rezultate »Europskog istraživanja vrednota, EVS–1999.« o ljudskoj spolnosti i o seksualnom ponašanju hrvatskih građana. Nakon što empirijski pokažemo kako ljudi žive svoju spolnost i kakve stavove imaju prema određenim oblicima seksualnog ponašanja, pri kraju ćemo rezultatima istraživanja potkrijepiti tezu, koja proizlazi iz novijeg moralnog naučavanja Crkve, da je spolnost konstitutivni element ljudske osobe⁵. Bez obzira na sve poteškoće i probleme koji se javljaju na relaciji moralno učenje Crkve i seksualno ponašanje kršćana, o različitim pitanjima iz područja ljudske spolnosti važno je raspravljati ne samo zbog kršćana, katolika već i zbog građana općenito, jer se sve više pokazuje da je Katolička Crkva među rijetkim čimbenicima ljudskog društva koja javno upozorava na velike opasnosti koje prijete suvremenom čovjeku na tom području. To se prije svega odnosi na sve teža bioetička pitanja, kao i na problematična pitanja u odnosu na eutanaziju i homoseksualnost. Od 60-ih godina 20. stoljeća nadalje odnos prema spolnosti i općenito seksualnom ponašanju u društvu, ali i među kršćanima kao članovima tog društva, brzo se mijenja. S jedne strane imamo normativne izričaje Crkve o raznim pitanjima spolnosti i seksualnog ponašanja⁶,

² Posebno aktualna rasprava o spolnom odgoju i njemu uvođenju u škole bila je 70-ih godina 20. stoljeća (usp. A. VUKASOVIĆ, *Moralni odgoj*, Liber, Zagreb, 1974.; usp. također S. BALOBAN, »Poteškoće u spolnom odgoju mladeži«, u: *Bogoslovska smotra* LXVIII (1998.), br. 1–2, str. 83–97).

³ Usp. A. ŠTULHOFER, »Govoriti jedno, činiti drugo? Spol, stavovi o spolnosti i heteroseksualno ponašanje u urbanoj Hrvatskoj«, u: *Revija za sociologiju* XXXI (2000.), br. 1–2, str. 63–79; usp. također Temat: sociologija spolnosti, u: *Revija za sociologiju*, XXVIII (1997.), br. 3–4, str. 207–246.

⁴ Na temelju socioreligijskog istraživanja »Vjera i moral u Hrvatskoj«, provedenog krajem 1997. i početkom 1998. godine, u obradi moralne problematike donosi se općeniti pogled na spolnost i spolno ponašanje u članku: G. ČRPIĆ - M. VALKOVIĆ, *isto*; na temelju istoga socioreligijskog istraživanja obrađeno je pitanje pobačaja u članku: S. BALOBAN - G. ČRPIĆ, »Pobačaj i mentalitet u društvu«, u: *Bogoslovska smotra* LXVIII (1998.), br. 4, str. 641–654.

⁵ U ovom radu je riječ o interdisciplinarnom pristupu, koji rezultate socioloških istraživanja pokušava protumačiti na temelju etičko-moralne prosudbe. Naše osobno moralno uvjerenje i vridjednosno gledište je kršćansko i katoličko na osnovi kojega ćemo vrednovati dobivene rezultate.

⁶ Počevši od enciklike »Humanae vitae« (25. srpnja 1968.), preko Izjave o nekim pitanjima seksualne etike »Persona humana« (29. prosinca 1975.) Katolička Crkva je objavila više dokume-

a s druge strane imamo sve rašireniju praksu seksualnog ponašanja koja se razlikuje od tradicionalnog shvaćanja do te mjere da stavlja u pitanje i instituciju braka i obitelji. Spomenimo kao primjer pitanje spolnog odgoja. Svjesna velikih promjena u društvu, koje je »lišeno vrijednosti utemeljenih na životu, na ljudskoj ljubavi i na obitelji«⁷, Crkva u svojem moralnom učenju najvažniju ulogu u spolnom odgoju djece stavlja na roditelje i na obitelj⁸. Opravdano je pitanje: Kako će roditelji odgajati svoju djecu prema moralnim načelima, koja se traže u moralnom učenju Crkve, ako se oni sami u svojem seksualnom ponašanju razlikuju od tog učenja?

Ovaj rad istražuje kako se hrvatski građani, a onda i kršćani, odnose prema spolnim odnosima u braku, izvanbračnoj aferi, usputnom seksu, neobveznom seksu, seksualnim odnosima maloljetnika, prostituciji, homoseksualnosti, AIDS-u i pobačaju.

Ljudska spolnost nije nešto manje važno ili čak nevažno u ljudskom životu. Spolnost »je temeljna sastojnica osobnosti, njezin način bivovanja, očitovanja, ophođenja s drugima, osjećanja, izražavanja i življenja ljudske ljubavi. Zbog toga spolnost je sastavni dio razvitka osobnosti i njezina odgojnog procesa«⁹. Dobro njegovana spolnost omogućuje ispravan razvoj osobnosti. Ljudska osoba, »po sudu znanstvenika našega vremena, pod tako je dubokim utjecajem spolnosti da se spolnost mora ubrojiti među čimbenike koji poglavito određuju život čovjeka. Doista, osoba po spolnosti dobiva one značajke koje ju na biološkoj, psihološkoj i duhovnoj razini čine muškarcem ili ženom, te stoga ima veliku snagu i značenje za postizanje zrelosti svakog pojedinog čovjeka i za njegovo uključivanje u društvo«¹⁰. Nečudoredan i neuredan spolni život, uz probleme ko-

nata koji obrađuju važna pitanja ljudske spolnosti. Spomenimo: dva dokumenta o spolnom odgoju »Odgojne smjernice o ljudskoj ljubavi. Obrisi spolnoga odgoja« (1. studenoga 1983.) i »Ljudska spolnost: istina i značenje. Odgojne smjernice u obitelji« (8. prosinca 1995.), kao i druga dva važna dokumenta o umjetnoj oplodnji i o vrijednosti i nepovredivosti ljudskog života: »Donum vitae. Dar života. Naputak o poštivanju ljudskog života u nastanku i o dostojanstvu rađanja. Odgovori na neka aktualna pitanja« (22. veljače 1987.) i »Evangelium vitae. Evanđelje života. Enciklika o vrijednosti i nepovredivosti ljudskog života« (25. ožujka 1995.). Svi su spomenuti dokumenti hrvatskoj javnosti dostupni u izdanjima Kršćanske sadašnjosti.

⁷ PAPINSKO VIJEĆE ZA OBITELJ, *Ljudska spolnost: istina i značenje. Odgojne smjernice u obitelji*, KS dokumenti 106, Zagreb, 1997., br. 1, str. 6.

⁸ Usp. IVAN PAVAO II., *Obiteljska pobudnica »Familiaris consortio«*. *Apostolska pobudnica o zadaćama kršćanske obitelji u suvremenom svijetu*, KS dokumenti 64, Zagreb 1981., br. 36–37, str. 51–54; PAPINSKO VIJEĆE ZA OBITELJ, *Ljudska spolnost: istina i značenje ...*, br. 5 i 23, str. 9 i 24–25.

⁹ SVETI ZBOR ZA KATOLIČKI ODGOJ, *Odgojne smjernice o ljudskoj ljubavi. Obrisi spolnoga odgoja*, KS dokumenti 69, Zagreb, 1984., br. 4, str. 6.

¹⁰ KONGREGACIJA ZA NAUK VJERE, *Persona humana. Izjava Kongregacije za nauk vjere o nekim pitanjima seksualne etike*, KS dokumenti 47, Zagreb, 1976., br. 1, str. 5.

je uzrokuje u sferi spolnosti, od mogućnosti spolnih oboljenja, pa do nemogućnosti normalnog življenja spolnog života, nije bez posljedica ni na razvoj osobnosti. On ostavlja trag u ljudskoj psihi i može uzrokovati razne poremećaje u odnosima s drugim ljudima. To je upravo razlog zbog kojega se pod posebnim kutom zanimamo za spolnu problematiku u ovom istraživanju.

U odnosu na spolnost postavlja se pitanje »trenda«, medija i javnosti koje imaju važnu ulogu u stvaranju »javnog mišljenja« o seksualnom ponašanju. Mogu li, i s kojim pravom mogu, mediji i javnost definirati pravila seksualnog ponašanja?

Budući da živimo u pluralističkom društvu, u kojemu svi ljudi ne moraju nužno dijeliti naša razmišljanja u svezi sa seksualnim ponašanjem, čak i oko nekih nama posve jasnih i neupitnih stvarnosti, kao što su odnos prema pobačaju, predbračnim i izvanbračnim seksualnim odnosima, mi smo ovaj naš članak postavili dijaloški. Poštujemo one koji misle drugačije o pojedinim pitanjima o kojima ćemo raspravljati i nudimo im naše, kršćansko promišljanje na postavljene probleme i pitanja. Smatramo da kršćanstvo i na ovom području može pridonijeti razvoju dostojanstva čovjeka, te na poseban način zaštititi čovjekovih temeljnih prava u odnosu na spolnost i na seksualno ponašanje.

1. Spolni odnosi u braku

U kršćanskom vrijednosnom gledištu, koje proizlazi iz dugačke tradicije kršćanskog morala, spolni su odnosi rezervirani za osobe suprotnog spola, koje su vezane ženidbom, bilo sakramentom braka ukoliko je riječ o kršćanima, bilo brakom općenito ukoliko je riječ o pripadnicima drugih religija i kultura. Spolni su odnosi, dakle, vezani uz legitimno sklopljen brak¹¹. Budući da se u Europi mijenja praksa i postupno shvaćanje seksualnog ponašanja općenito i seksualnog ponašanja u braku, autore »Europskog istraživanja o vrednotama, EVS-1999.« zanimalo je što građani, u našem slučaju hrvatski građani, misle o važnosti dobrih spolnih odnosa za uspješnu realizaciju braka. U *tablici I.*, koja slijedi, navedeni su neki od čimbenika koje ljudi drže važnima za uspješan brak. Između tih čimbenika naveden je također čimbenik koji se odnosi na seksualne odnose u braku¹².

¹¹ Ovdje ne ulazimo u raspravu o shvaćanju morala i etike i o tome da pojam morala u suvremenom svijetu nije više tako jednoznačan, te da pojedinci i društva pod pojmom morala i moralnog ponašanja shvaćaju često sasvim različite sadržaje. O tome više u: G. ČRPIĆ - M. VALKOVIĆ, *isto*, str. 2-7.

¹² Pitanjima braka bave se drugi prilozi u ovom broju »Bogoslovske smotre«. Nas ovdje zanima mišljenje hrvatskih građana o seksualnom odnosu u braku. O braku usp. članak napisan na temelju socioreligijskog istraživanja »Vjera i moral u Hrvatskoj«, J. BALOBAN - G. ČRPIĆ, »Relevantne vrednote za uspješan brak i željeni broj djece u Hrvatskoj«, u: *Bogoslovska smotra*, LXVIII (1998.), br. 4, str. 619-640.

Tablica 1: Ovdje su navedeni neki od čimbenika koje ljudi drže važnima za uspješan brak. Molimo da odgovorite za svaki od njih: Mislite li da je veoma važan, važan ili nevažan?

	nevažno	važno	veoma važno	ne znam	nema odgovora	MEAN	rang
1. vjernost	1,1	26,2	72,5	0,1	0,1	2,71	2
2. primjereni prihodi	15,8	63,5	19,7	0,6	0,4	2,04	10
3. biti istog socijalnog podrijetla	67,0	26,33	5,4	0,8	0,5	1,38	15
4. međusobno poštivanje i uvažavanje	0,2	23,2	76,5	0,0	0,1	2,76	1
5. isto vjersko uvjerenje	32,3	40,1	25,7	1,5	0,4	1,93	13
6. dobri stambeni uvjeti	15,1	66,6	17,1	0,5	0,7	2,02	12
7. slaganje u politici	78,7	15,7	3,4	1,7	0,6	1,23	16
8. razumijevanje i tolerancija	0,4	29,6	69,7	0,0	0,3	2,70	3
9. život odvojen od roditelja	23,7	45,7	28,2	1,7	0,7	2,05	9
10. dobar seksualni odnos	4,8	52,5	41,3	0,7	0,7	2,37	7
11. uzajamno obavljanje poslova u kućanstvu	18,0	59,1	21,9	0,5	0,4	2,04	11
12. djeca	4,1	33,3	61,6	0,4	0,6	2,58	5
13. biti spreman raspravljati o problemima koji se pojave u vezi muža i žene	0,9	38,6	60,3	0,1	0,1	2,60	4
14. provoditi što više vremena zajedno	7,8	48,1	43,9	0,2	0,1	2,36	8
15. puno razgovarati o zajedničkim interesima	2,9	50,5	45,8	0,5	0,3	2,43	6
16. isto nacionalno podrijetlo	43,2	34,4	20,9	1,3	0,2	1,77	14

Od 16 ponuđenih čimbenika, koji su važni za uspješan brak, čimbenik »dobar seksualni odnos« nalazi se na sedmom mjestu¹³. Ovdje se ne radi o nekoj rang-listi, kao ni o hijerarhiji vrednota potrebnih za uspješnu realizaciju braka. Ipak, zanimljivo je vidjeti koliko neki sociodemografski indikatori utječu na »seksualne odnose u braku«!

¹³ Rang je izračunat s obzirom na aritmetičke sredine.

Tablica II.: Dobar seksualni odnos – dob

dobar seksualni odnos	dob				
	više od 59 godina	od 49 do 58 godina	od 39 do 48 godina	od 29 do 38 godina	do 28 godina
nevažan	6,4	5,5	7,3	3,2	3,4
važan	64,8	65,5	56,6	45,0	46,3
veoma važan	28,8	29,0	36,1	51,8	50,3

Prilično velik dio populacije, posebno mlade, smatra zadovoljavajući seksualni odnos važnim za uspješan brak. Od ostalih sociodemografskih indikatora, uz dob, značajnim su nam se pokazali učestalost molitve, odlazak na misu te obrazovanje. Oni koji češće mole i odlaze na mise rjeđe navode »dobar seksualni odnos« kao vrlo važan za uspjeh braka. Za razliku od njih visokoobrazovani češće navode važnost dobrih spolnih odnosa za uspješan brak (52,4% fakultetski obrazovani, 45,4% s višom školom, 44,2% sa srednjom, 35,1% KV-VKV, te 28,1% s osnovnom školom). Također je dobivena razlika s obzirom na spol u dobi od 49 do 58 godina. Muškarci u toj dobi značajno više (40,9%) od žena (19%) navode dobar seksualni odnos kao »veoma važan« za uspjeh braka.

U ovom kontekstu je sve važnije pitanje o spolnim odnosima prije braka kojim se ne bavi »Europsko istraživanje vrednota, EVS – 1999.«. Prema katoličkom moralnom učenju takvi odnosi su moralno nedopušteni¹⁴. Praksa, međutim, među mladim ljudima, kako u svijetu tako sve više i u hrvatskom u društvu, pa i među vjernicima, ide drugim smjerom¹⁵.

U suvremenom društvu u porastu je broj djece koja su rođena izvan braka, što s jedne strane slabi tradicionalni oblik obitelji, a s druge strane upućuje na problematiku spolnosti i seksualnog ponašanja u odnosu na brak¹⁶. Kod nas u

¹⁴ Problematika predbračnih spolnih odnosa je posebno aktualna u moralnoj teologiji i općenito Katoličkoj Crkvi nakon enciklike pape Pavla VI. »*Humanae vitae*«, 25. srpnja 1968. godine. U svim relevantnim crkvenim dokumentima o spolnoj problematici, koji nakon toga slijede, predbračni spolni odnosi su moralno nedopustivi. O tom pitanju na hrvatskom jeziku posebno je pisao dr. Ivan Fuček (usp. I. FUČEK, *Predbračna ljubav*, FTI, Zagreb, 1974.; usp. također P. ŠOLIĆ, *Radost ljubavi. Studije i članci*, Crkva u svijetu, Split, 1994., str. 193–213).

¹⁵ Prema istraživanju koje je proveo dr. Pero Aračić na uzorku zaručnika koji pohađaju zaručničke tečajeve u pojedinim našim biskupijama, čak 81,6% ispitanika izjavljuje da su prethodno imali spolne odnose, a tek 3,8% njih izjavljuje da prethodno nije imalo spolnih odnosa. Usp. P. ARAČIĆ, »Teškoće u predženidbenom pastoralu«, u: *Bogoslovska smotra* 69 (1999.), br. 2–3, str. 438. O toj tematici usp. također J. GRBAC, Raskorak između crkvenog seksualnog morala i ponašanja mladeži, u: *Bogoslovska smotra* LXVIII (1998.), br. 1–2, str. 65–82.

¹⁶ U Zapadnoj Europi trend porasta djece rođene izvan braka posebno je uočljiv nakon 80-ih godina 20. stoljeća. U Danskoj i Švedskoj više od 40% rođene djece su djeca koja su rođena

Hrvatskoj je uobičajen naziv »samohrana majka« za onu ženu koja je rodila dijete izvan braka. Ovdje ne možemo ulaziti u problematiku samog pojma i pojave kao takve¹⁷ već nas pitanje »samohranih majki« zanima utoliko ukoliko ima utjecaj na seksualno ponašanje u braku.

U istraživanju koje obrađujemo nije se pitalo direktno o tome smatraju li hrvatski građani brak okruženjem u kojemu je primjereno zaživjeti puninu svoga spolnog života. Bilo je, međutim, postavljeno pitanje o pojavi koja nas indirektno upućuje na poimanje suodnosa braka i spolnosti. Postavljeno je pitanje o primjerenosti modela »samohrane majke«, žene koja želi imati djecu bez sklapanja braka i bez stabilne veze s muškarcem.

Tablica III.: Ako žena želi imati dijete kao samohrana majka i ne želi stabilnu vezu s muškarcem, odobravate li joj to ili ne?

	%
1. odobravam	65,9
2. ne odobravam	16,2
3. ovisi	17,0
ne znam	0,8
nema odgovora	0,1

Velik dio hrvatskih građana, njih 65,9% odobrava takav stil života, pa onda i spolne odnose koji nisu usko vezani uz brak. Taj podatak po sebi i ne bi bio tako zanimljiv¹⁸ kada se i 57% onih koji izjavljuju da najmanje jednom tjedno odlaze na misu ne bi pozitivno određivalo spram ove stvarnosti. Može se, doduše, konstatirati progresivni pad odobravanja stila života na način »samohrane majke« s obzirom na odlazanje na mise, tj. oni koji idu češće na mise manje odobravaju stil života »samohrane majke«.

Od promatranih indikatora, značajne razlike u viđenju ove stvarnosti dobivene su s obzirom na učestalost molitve i spol. Distribucija učestalosti molitve

izvan braka (usp. L. E. HESS, »Wandel der Familienstruktur und des generativen Verhaltens in Nord-, Süd- und Mitteleuropa seit 1950.«, u: W. EDELSTEIN/ K. KREPPNER / D. STUR-ZBECHER (Hrsg.), *Familie und Kindheit im Wandel*, Verlag für Berlin-Brandenburg, Potsdam, 1996., str. 46–49).

¹⁷ Već je sam pojam »samohrana majka« višeznačan: to može biti osoba koju su okolnosti »natjerale« da bude »samohrana majka«; to može biti također osoba čiji je to životni izbor.

¹⁸ Ipak treba reći da je ovo veoma visok rezultat. Usporedbe radi, vrijedi navesti da su Francuzi na istom pitanju u istraživanju provedenom 1990. godine dobili da 37% njihovih građana odobravaju mogućnost da žena ima djecu kao samohrana majka. (Usp. L. ROUSSEL, »La famille«, u: H. RIFFAULT, *Les valeurs des Français*, Press Universitaires de France, 1994., str. 46.)

slična je kao i distribucija odlaženja na mise, pa je nećemo posebno apostrofirati, a zanimljivo je primijetiti da je dobivena značajna razlika s obzirom na spol. Žene, naime, više odobravaju, slažu se, s mogućnošću da žene žive kao »samohrane majke«. Tako 69,7% žena, a 62,2% muškaraca odobrava život »samohrane majke«.

Zanimljivo je spomenuti da se razlika između muškaraca i žena u odnosu na pojavu »samohrane majke« pojačava ako se gleda s obzirom na dob.

Tablica IV.: Žena, samohrana majka – spol

	spol	
	muškarci	žene
žena, samohrana majka (ispod 28 godina)		
odobrava	61,3	74,7
ne odobrava	17,5	8,9
ovisi	21,2	16,5

Žene mlađe od 28 godina više odobravaju stil života samohrane majke, dok muškarci ostaju na razini prosjeka muške populacije.

Tema »samohrane majke« ovdje nas zanima u onoj mjeri u kojoj je prihvaćen jedan stil života koji uz sebe vezuje i određeni stil spolnoga života, koji se ne vezuje čvrsto uz brak i bračnu zajednicu. Iz napisanog proizlazi da hrvatski građani u velikoj mjeri (65,9%) odobravaju stil života »samohrane majke« pa s tim u svezi i seksualno ponašanje izvan braka. U kojoj mjeri to utječe na tradicionalni brak i obitelj? Kao odgovor na to pitanje neka posluži sljedeća tablica.

Tablica V.: Ako netko tvrdi da dijete treba i oca i majku da bi sretno odrastalo, biste li se složili ili ne biste?

1. složio bih se	81,9
2. ne bih se složio	15,2
ne znam	2,6
nema odgovora	0,4

Velika većina hrvatskih građana, njih 81,9%, smatra da je za sretan odgoj djeteta potreban otac i majka. Kako taj podatak usporediti s prethodnim, tj. da 65,9% građana odobrava stil života »samohrane majke« u kojem se dijete odgaja bez oca? To je pitanje za daljnja proučavanja i ujedno upozorenje da se nalazimo na veoma delikatnom području spolnosti u kojem se etički stavovi često razlikuju od življenja svakodnevnog života¹⁹.

¹⁹ Slična pojava, ali u odnosu na pobačaj, koja govori o stanovitoj paradoksalnosti, mogla se konstatirati u istraživanju »Vjera i moral u Hrvatskoj« (usp. S. BALOBAN - G. ČRPIĆ, *isto*, str. 647–648; usp. također G. ČRPIĆ - M. VALKOVIĆ, *isto*, str. 34).

2. Seksualno ponašanje

Ljudska spolnost, kao sastavni dio ljudske osobnosti, snažno je vezana uz čovjeka pojedinca. Budući da je čovjek društveno biće, spolnost i seksualno ponašanje imaju i šire društvene posljedice. U studijama ovakvog značenja iznimno je važno osvrnuti se na društvenu dimenziju seksualnog ponašanja, odnosno na ozračje koje postoji u nekom društvu s obzirom na određene oblike seksualnog ponašanja. U ovoj točki istražujemo što naši građani misle i kako se odnose prema izvanbračnim oblicima seksualnog ponašanja. Osim toga raspravlja se o homoseksualnosti i o AIDS-u.

2.1 Izvanbračna afera

Prema tradicionalnom kršćanskom moralnom shvaćanju, ali i prema mišljenju velikog dijela hrvatskih građana koji vjernost stavljaju na sam vrh potrebnih vrednota za uspješnu realizaciju braka²⁰, izvanbračna afera je jedna od najtežih povreda dostojanstva braka. Postavlja se pitanje koliko su onda naši građani spremni tolerirati, odobriti ili ne odobriti izvanbračne seksualne odnose.

Skale koje su primijenjene u ispitivanju ovog i slijedećih pitanja, koja ćemo analizirati u ovome kontekstu, jesu skale procjene od 10 stupnjeva gdje se pita koliko su ljudi spremni ne opravdati ili opravdati pojedina ponašanja o kojima smo ih pitali. 1 na skali znači **nikada se ne može opravdati**, slijedi niz brojeva do 10 koji označava kraj kontinuuma **uvijek se može opravdati**²¹.

²⁰ Iz *Tablice I.*, koja donosi 16 čimbenika koje ljudi drže važnima za uspješan brak, proizlazi da je za hrvatske građane *vjernost* na veoma visokom 2. mjestu. Od 16 promatranih vrednota koje su potrebne za uspješan brak, za 72,5% hrvatskih građana vjernost je veoma važna. Iz jednog drugog istraživanja, u kojem se analiziraju osobine koje zaručnici navode kao cijenjene kod svog budućeg supruga/supruge, proizlazi da je upravo *vjernost* najznačajnija vrednota za 74,8% zaručnika. Usp. P. ARACIĆ, isto, str. 440. Napomenimo da se danas javlja sve više glasova za zaštitu obitelji. Između njih je svakako zanimljivo spomenuti i predstavnike »europske ljevice«. T. Blair misli da je obitelj »i dalje najvažniji element društva« (T. BLAIR, *Treći put. Nova politika za novo stoljeće*, Jesenski i Turk, Zagreb, 2000., str. 48). Blair smatra da se trebaju dati okviri za učvršćivanje institucije braka (usp. isto, str. 50).

²¹ Uz primjenu ovih skala valja napomenuti da su naši građani naučeni na procjene u rasponu od 1 do 5 i da su imali stanovitih problema s procjenama na ovako proširenim skalama. No, oni nisu značajnije utjecali na trend procjene, već samo na preciznost. Inače preciznije skale od 10 stupnjeva kod nas su zapravo nepreciznije, jer nemamo tradicije procjenjivanja u tom rasponu. U Europi, a ovo je međunarodno istraživanje, ove procjene imaju smisla. Dakle, generalno možemo zaključiti s čime se ljudi slažu ili ne slažu, što odobravaju ili ne odobravaju, ali s intenzitetom moramo biti oprezniji u generalizacijama upravo zbog primijenjenih skala.

Tablica VI.: Udana žena / oženjen muškarac ima izvanbračnu aferu (od nikad do uvijek)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	ne znam	nema odgovora	
56,3	10,5	7,6	3,2	12,8	1,8	2,2	1,3	0,4	2,5	0,7	0,8	100,0

Kada bismo zbrojili prve tri kategorije na gore prezentiranoj skali, a koje nam pokazuju da se izvanbračna aferu nikako ne može opravdati, dolazimo do gotovo istog postotka do kojega dolazimo kada pitamo o vjernosti kao vrednoti relevantnoj za uspješan brak. Oko 75% hrvatskih građana smatra da je vjernost iznimno važna vrednota za uspješan brak, a isto tako oko 75% njih smatra da se narušavanje vjernosti izvanbračnom aferom nikada ne može opravdati. To je svakako zanimljiv podatak koji možemo osvjetliti s dva slijedeća sociodemografska indikatora.

Tablica VII.: Udana žena / oženjen muškarac ima izvanbračnu vezu – učestalost odlaska na mise

udana žena / oženjen muškarac – ima izvanbračnu aferu	učestalost odlaska na mise			
	nikada	ponekad	mjesečno	tjedno i češće
nikad se ne može opravdati	54,7	62,9	70,7	76,6
2	13,7	11,6	8,2	11,0
3	21,4	17,2	14,7	9,4
4	5,1	4,0	3,8	2,3
uvijek se može opravdati	5,1	4,3	2,7	0,6

Iz priložene tablice vidimo da se s učestalošću odlaska na mise povećava postotak onih koji smatraju da se izvanbračne veze nikako ne mogu opravdati, a pada broj onih koji pronalaze opravdanje u izvanbračnim odnosima, odnosno koji su za izvanbračne veze.

Tablica VIII.: Udana žena / oženjen muškarac ima izvanbračnu vezu – molitva

udana žena / oženjen muškarac – ima izvanbračnu aferu	molitva			
	nikada	ponekad	tjedno	dnevno
nikad se ne može opravdati	56,0	56,4	66,7	82,5
2	16,0	12,3	10,8	8,0
3	17,7	25,0	16,0	5,3
4	2,9	5,5	4,3	2,4
uvijek se može opravdati	7,4	0,9	2,2	1,8

Trend je ovdje isti kao i u slučaju odlaska na mise, samo što su razlike jasnije naznačene. Oni koji dnevno mole, češće su distancirani od izvanbračnih afera i češće se slažu da se one nikada ne mogu opravdati. Za neku dalju analizu veoma su zanimljivi indikatori dobi i spola.

Tablica IX.: Udana žena / oženjen muškarac ima izvanbračnu vezu – *dob*

udana žena / oženjen muškarac – ima izvanbračnu aferu	dob				
	više od 59 godina	od 49 do 58 godina	od 39 do 48 godina	od 29 do 38 godina	do 28 godina
nikad se ne može opravdati	82,2	67,8	72,9	67,0	58,8
2	6,2	13,3	10,6	10,9	12,2
3	9,3	12,6	13,6	14,5	19,3
4	0,8	4,2	1,0	4,5	5,4
uvijek se može opravdati	1,6	2,1	2,0	3,2	4,4

Ovo tablica zahtijeva puno više prostora i analiza no što to mi u ovom članku možemo učiniti. Iz tablice proizlazi da mlađi naraštaji imaju veće razumijevanje za izvanbračne afere. Jesu li samim time mlađi ljudi spremniji na preljub i je li za njih vjernost manje važna nego za odrasle? U tom kontekstu važni su rezultati ovoga našeg tekućeg istraživanja u kojem dob ne igra relevantnu ulogu u odnosu prema vrednoti vjernosti²². Rezultat se može protumačiti većom tolerancijom kod mlađih ljudi, tj. da pokazuju više razumijevanja za ljudske slabosti, pa su u tom kontekstu također spremniji oprostiti ako se dogode izvanbračne afere. No, ovaj se rezultat može interpretirati i kao stvaranje određene klime u društvu koja ne pogoduje njegovanju vrednote vjernosti, iako je vjernost veoma važna za mlade ljude. Društvena klima može voditi većoj popustljivosti, koja je obložena plaštem tolerancije, ali i većim napetostima, jer oslobađa inhibicijske mehanizme i povećava vjerojatnost da se u realnom životu mladih ljudi dovede u pitanje proklamirana i, po svemu sudeći, ne samo proklamirana vrednota vjernosti.

Tablica X.: Udana žena / oženjen muškarac ima izvanbračnu vezu – *spol*

udana žena / oženjen muškarac – ima izvanbračnu aferu	spol	
	muškarci	žene
nikad se ne može opravdati	62,5	71,8
2	12,8	9,5
3	16,4	13,6

²² Korelacija te vrednote s varijablom *dob* je 0,044, dakle statistički irelevantna.

	spol	
	muškarci	žene
udana žena / oženjen muškarac – ima izvanbračnu aferu		
nikad se ne može opravdati	62,5	71,8
4	3,1	3,9
uvijek se može opravdati	5,2	1,2

Muškarci su, kao što proizlazi iz dobivenih rezultata značajno skloniji opravdavanju izvanbračnih afera od žena. Žene će, dosljedno rezultatu, vjerojatno teže prihvatiti moguće bračno nevjerstvo od muškaraca. U konkretnom slučaju potpuno odbacivanje, neodobravanje izvanbračnih afera varira od 85% kod žena starijih od 59 godina pa do 66% kod mlađih od 28 godina, odnosno 78% kod muškaraca starijih od 59 godina pa do 50,4% kod mlađih od 28 godina.

2.2 Usputni seks

Uz izvanbračne afere vezan je, doduše, indirektno i tzv. »usputni seks« ili »prigodni seks«. Seks se tu gleda kao mogućnost zabave, provođenja trenutaka spojenih s užitkom u društvu druge osobe, suprotnog a može biti i istog spola. U našem istraživanju pitanje je sugeriralo prisutnost osobe suprotnog spola.

Tablica XI.: Imati usputni seks (od nikad do uvijek)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	ne znam	nema odgovora	
56,8	7,8	7,2	2,1	10,5	2,1	2,7	2,6	1,3	5,3	0,7	1,0	100,0

Većina naših građana, više od 70%, stoji na tradicionalnim pozicijama i ne prihvaća, ne odobrava prakticiranje usputnog seksa. No, njih barem 10–12% skloni ga je odobriti, a otprilike isto toliko njih nije u stanju prema toj stvarnosti zauzeti jasniji stav.

Usputni seks češće odobravaju oni naši građani koji nikada ne idu na misu (50,8% njih smatra da se usputni seks nikada ne može opravdati), dok građani koji na misu odlaze najmanje jednom tjedno usputni seks u potpunosti odbacuju u 74,7% slučajeva. Istu tendenciju imamo i s obzirom na prakticiranje molitve; oni koji nikada ne mole u potpunosti odbacuju usputni seks u 56,3% slučajeva, dok ga oni koji mole dnevno u potpunosti odbacuju u 82,1% slučajeva.

Naši stariji građani razumljivo su distanciraniji prema mogućnosti življenja spolnoga života na ovakav način: 81,9% starijih od 59 godina odbacuju u potpunosti usputni seks, dok to isto čini 51,5% mlađih od 28 godina. Više od 20% mlađih od 28 godina smatra da se usputni seks može uvijek ili prilično često

opravdati. Taj postotak ostaje na 18%, ako uzmemo u obzir one koji su mlađi od 28 godina i koji ujedno najmanje jednom tjedno odlaze na mise. Ovdje se radi o mladoj vjerničkoj populaciji, ako redoviti odlazak na mise uzmemo kao kriterij ili barem jedan od važnijih kriterija za procjenu crkvenosti. To je podatak koji svakako potiče na razmišljanje.

Tablica XII.: Imati usputni seks – stupanj obrazovanja

imati usputni seks	stupanj obrazovanja				
	osnovna škola	KV-VKV	srednja	viša	fakultet – doktorat
nikad se ne može opravdati	78,6	68,9	62,0	69,8	59,3
2	5,7	12,9	9,1	11,5	9,8
3	10,0	8,3	14,3	13,5	13,8
4	2,1	4,5	6,7	2,1	7,3
uvijek se može opravdati	3,6	5,3	7,9	3,1	9,8

S obzirom na stupanj obrazovanja liberalniji stav prema usputnom seksu imaju visokoobrazovani građani, te oni sa srednjom završenom školom. Tu je vjerojatno riječ o mlađoj populaciji, jer vidjeli smo da upravo taj dio populacije ima također takav stav prema ovom obliku spolnog ponašanja.

Tablica XIII.: Imati usputni seks – spol

imati usputni seks	spol	
	muškarci	žene
nikad se ne može opravdati	51,1	76,5
2	11,2	8,1
3	17,4	9,3
4	9,1	2,6
uvijek se može opravdati	11,2	3,4

Kada je riječ o odnosu spolova prema promatranom spolnom ponašanju, možemo zaključiti da su i u ovom slučaju razlike među spolovima značajne. Muškarci su češće od žena skloni opravdati takve seksualne aktivnosti. Te razlike u spolu s obzirom na seksualno ponašanje svakako bi trebalo imati u vidu i u razumijevanju mnogih problema i različitih reagiranja u konkretnim životnim situacijama kod muškaraca i žena. Posebice kada je riječ o delikatnim pitanjima povrede međusobne vjernosti i povjerenja supružnika.

2.3 Procjena građana o učestalosti neobveznog seksa u Hrvatskoj

Na kraju ovog seta u kojemu smo razmatrali odnos naših građana prema »neobveznom seksu«, vrijedi se osvrnuti i na pitanje o tome što naši građani misle koliko njihovih sugrađana prakticira ovaj oblik spolnoga života.

Tablica XIV.: Koliko Vaših sugrađana ima neobvezan seks?

	gotovo nitko	neki	ne znam	mnogi	gotovo svi	nije odgovoreno
ima neobvezan seks	6,8	42,5	21,0	25,9	2,8	1,0

Iz priložene tablice vidimo da većina građana smatra da »neobvezni seks« prakticiraju »neki« njihovi sugrađani. No više od četvrtine populacije smatra da se tom aktivnošću bave »mnogi«, a 2,8% misli da neobvezni seks prakticiraju »svi«. Neku sliku realne situacije dobili bismo kad bismo osobno pitali: »Jeste li Vi«, no pitanja toga tipa neadekvatna su za javne ankete. Za njih bismo trebali posebno organizirati izolaciju ispitanika te još veći stupanj diskrecije. U ovom kontekstu zanimljivo je dati pregled procjene s obzirom na godine.

Tablica XV.: Imati neobvezan seks – dob

	dob				
	više od 59 godina	od 49 do 58 godina	od 39 do 48 godina	od 29 do 38 godina	do 28 godina
imati neobavezan seks					
gotovo nitko	10,1	7,5	8,3	8,1	3,0
neki	38,0	46,3	42,7	40,1	44,1
ne zna, nije odgovorio	32,6	29,3	24,8	24,3	10,4
mnogi	17,1	15,6	21,8	24,8	38,5
gotovo svi	2,3	1,4	2,4	2,7	4,0

Proizlazi da mlađi naraštaji, ljudi mlađi od 38 godina, a posebice oni do tridesete godine života jasnije naznačuju da mnogi njihovi sugrađani prakticiraju »neobvezni seks«. To misli gotovo 40% njih. Teško je reći je li razlog tome jednostavno veća spremnost mlađih ljudi da se o toj temi otvoreno izjasne, ili je naprosto stvarnost koja ih okružuje ta koja im omogućuje da se ovako izjašnjavaju²³.

²³ Od promatranih pokazatelja, značajne su razlike dobivene još s obzirom na obrazovanje, dohodak i veličinu mjesta, ali zbog ograničenosti prostora i nakane naše rasprave nećemo iznijeti te rezultate ovom prilikom.

2.4 Seksualni odnosi maloljetnika

Kada je riječ o seksualnim odnosima maloljetne populacije, većina naših građana ne odobrava puni seksualni život maloljetnih osoba²⁴.

Tablica XVI.: Seksualne odnose maloljetnih osoba (od nikad do uvijek)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	ne znam	nema odgovora	
65,6	8,3	4,7	2,0	8,0	1,4	1,1	2,0	1,0	4,2	1,3	0,5	100,0

Razina neodobranja odnosno odobranja seksualnih odnosa maloljetnika varira s obzirom na godine starosti.

Tablica XVII.: Seksualni odnosi maloljetnih osoba – dob

seksualni odnosi maloljetnih osoba	dob				
	više od 59 godina	od 49 do 58 godina	od 39 do 48 godina	od 29 do 38 godina	do 28 godina
nikad se ne može opravdati	92,9	88,3	86,5	76,6	52,5
2	3,9	2,8	3,0	6,9	12,5
3	2,4	5,5	8,0	7,3	17,3
4	0,0	2,1	0,5	2,8	7,1
uvijek se može opravdati	0,8	1,4	2,0	6,4	10,5

Mlađi ispitanici mnogo su spremniji opravdati, odnosno manje su skloni moralno osuditi spolne odnose maloljetnika. Treba naglasiti da još uvijek značajan broj njih, više od 60%, odnosno oko 2/3, odbacuje takvu seksualnu praksu.

Distanca prema seksualnim odnosima maloljetnika raste s učestalošću odlaska na mise. Gotovo 90% vjerničke populacije koja najmanje tjedno odlazi na mise, jasno odbacuje ovu spolnu praksu. Kako se udaljujemo od vjerničke

²⁴ Ovdje treba reći da kod nas u spolni život stupaju mnogi maloljetnici. Prema istraživanju koje je proveo P. Aračić na populaciji zaručnika, oko 20% njih izjavljuje da je u spolni život stupilo prije 18 godina. Ako uzmemo u obzir da se u spomenutoj anketi 35,8% njih nije željelo izjasniti o ovom pitanju i da je riječ ipak o, poglavito vjerničkoj populaciji, vjerojatno je taj postotak značajno veći. Također treba reći da je, prema istom istraživanju, najveći postotak stupanja u spolni život mladih upravo u 18. godini (usp. P. ARACIĆ, *isto*, str. 439). I druga istraživanja potvrđuju ovaj rezultat (usp. N. BUKOVEC, I. JURKOVIĆ, S. PEROVIĆ, »Povezanost socio-kulturnih karakteristika s (ne)korištenjem kontracepcije«, u: *Revija za sociologiju* 28 (1997.), br. 3–4, str. 239–246).

jezgre, tako se približavamo permisivnom stavu prema seksualnim odnosima maloljetnika²⁵.

2.5 Odnos građana prema prostituciji

Jedno od pitanja u našem istraživanju bilo je i pitanje odobravanja ili neodobravanja prostitucije.

Tablica XVIII: Odobravanje prostitucije (od nikad do uvijek)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	ne znam	nema odgovora	
78,3	8,3	3,1	1,0	4,0	0,6	0,6	0,3	0,2	2,6	0,4	0,7	100,0

Iz predočene tablice rezultata proizlazi da skoro $\frac{3}{4}$ naše populacije ne odobrava prostituciju. Oko 5% naših građana spremno je odobriti praksu prostitucije, dok idućih 4–5% ne zauzima jasan stav.

Tablica XIX.: Odobravanje prostitucije – dob

odobravanje prostitucije	dob				
	više od 59 godina	od 49 do 58 godina	od 39 do 48 godina	od 29 do 38 godina	do 28 godina
nikad se ne može opravdati	96,9	91,0	92,0	85,1	80,5

Prema socijalnom indikatoru dobi, postotak jasnog odbacivanja prostitucije kao prakse pada s godinama, tj. mlađi ljudi, a posebice oni do trideset godina spremniji su je prihvatiti ili barem ne jasno odbaciti, iako je i tu velik postotak neodobravanja (80,5%).

Tablica XX.: Odobravanje prostitucije – spol

odobravanje prostitucije	spol	
	muškarci	žene
nikad se ne može opravdati	79,9	93,1

Kao i kod mnogih drugih pitanja vezanih uz seksualnost i ovdje smo dobili značajnu razliku s obzirom na spol ispitanika. Žene daleko jasnije odbacuju pro-

²⁵ Značajne su razlike dobivene i s obzirom na spol: muškarci ga više podržavaju; obrazovanje: više ga podržavaju građani sa završenom srednjom školom i fakultetom; učestalost molitve: oni koji češće mole, naravno, manje podržavaju.

stituciju (93,1%) od muškaraca (79,9%). Budući da su žene one koje u prostituciji najčešće nude »usluge«, a muškarci su najčešće korisnici »usluga«, razumljivo je da su žene sklonije odbacivanju te prakse²⁶.

2.6 Homoseksualnost

Problematika homoseksualnosti u Hrvatskoj još uvijek nije toliko aktualna kao što je to u nekim europskim zemljama i osobito na sjevernoameričkom kontinentu. To je vjerojatno razlog da su izostale šire rasprave o toj tematici, pa i one moralnog značaja, izuzmu li se određeni tekstovi koji prilično općenito obrađuju pitanje homoseksualnosti²⁷.

U naše vrijeme homoseksualnost se različito tretira. U nekim zemljama Zapada sve je više onih koji odobravaju homoseksualno ponašanje tražeći jednakost homoseksualnih i biseksualnih parova. Kakvo je stanje s obzirom na homoseksualnost u Hrvatskoj?

Tablica XXI.: Odobranje homoseksualnosti (od nikad do uvijek)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	ne znam	nema odgovora	
61,9	5,8	2,6	2,0	12,7	1,8	1,8	1,5	1,3	6,7	1,3	0,7	100,0

Većina populacije, oko 70%, odbacuje homoseksualnost kao praksu, pa bi se moglo reći da smo mi u tom smislu u skladu s tradicionalnim moralnim vrijednostima²⁸.

Zanimljivo je napomenuti da odobranje homoseksualnosti raste kod mlađih naraštaja. Homoseksualnost jasno odbacuje više od 80% ispitanika starijih od 58 godina i oko 50% mlađih od 28 godina, a istu situaciju imamo i s obzirom na obrazovanje, gdje homoseksualnost jasno odbacuje više od 80% ispitanika s osnovnoškolskim obrazovanjem i 50% visokoobrazovanih.

²⁶ Dobivena je također statistički značajna razlika s obzirom na učestalost molitve i odlazak na mise i veličinu mjesta, gdje oni koji češće mole i odlaze na mise manje odobravaju prostituciju. Stav prema prostituciji varira s obzirom na veličinu mjesta. To bi trebalo zasebno istražiti. No, možemo reći da je u Zagrebu, te u mjestima od 2000 do 5000 stanovnika, odobranje te prakse najznačajnije izraženo.

²⁷ Veoma opširno se tim pitanjem pozabavio P. ŠOLIĆ, *Radost ljubavi. Studije i članci*, Crkva u svijetu, Split, 1994., str. 215–298.

²⁸ Usp. G. ČRPIĆ – M. VALKOVIĆ, *isto*, str. 5.

Tablica XXII.: Odobranje homoseksualnosti – spol

odobranje homoseksualnosti	spol	
	muškarci	žene
nikad se ne može opravdati	74,5	65,0

Ovdje vrijedi napomenuti da homoseksualnu praksu više odbacuje muški u odnosu na ženski dio populacije. Taj dobiveni rezultat je zanimljiv jer nas on uvodi u razmišljanje o razlikama u seksualnom ponašanju i viđenju pojedinih seksualnih ponašanja s obzirom na spol ispitanika. Postoje evidentne razlike u tom smislu. Dok su muškarci skloniji podržati, opravdati *prostituciju*, *usputni seks*, *izvanbračne afere*, žene su spremnije odobriti *homoseksualnost* te stil života *samohrane majke*. Ovakav rezultat svakako nije slučajan i naznačuje različite pristupe i viđenje stvarnosti s obzirom na spol. Značajne su razlike dobivene i s obzirom na promatrane religijske indikatore, obrazovanje i veličinu mjesta. Religiozniji su distanciraniji prema ovakvom ponašanju, veličina mjesta u tom pitanju različito varira, a oni s fakultetskim obrazovanjem su značajno češće skloni dopustiti, tolerirati homoseksualno ponašanje.

2.6.1 Homoseksualci u susjedstvu

U ovom kontekstu valja nam se osvrnuti i na distancu koju su naši ispitanici spremni zauzeti spram homoseksualaca.

Jedna od klasičnih mjera zauzimanja socijalne distance jest odnos prema susjedima, odnosno, odnos prema željenim ili neželjenim susjedima. S obzirom na homoseksualnost, ta stvarnost za Hrvatsku izgleda ovako:

Tablica XXIII: Homoseksualci u susjedstvu

	ne bi želi o imati za susjede	nije spomenuta	nema odgovora
homoseksualce	46,3	53,5	0,2

Možemo reći da više naših građana ne odobrava homoseksualnost kao praksu, no što ih se jasno distancira od samih osoba koje na ovaj način žive svoju spolnost. To znači da su tolerantniji prema ljudima koji prakticiraju ovakvo spolno ponašanje nego prema samom tom ponašanju koje evidentno smatraju devijantnim, naravno ne svi, ali većina.

Zanimljivo da građani koji češće odlaze na mise imaju veću distancu u odnosu na homoseksualce u susjedstvu. 56,1% onih koji tjedno i češće odlaze na mise ne bi željelo homoseksualce za susjede. Dobivena je i zanimljiva distribuci-

ja s obzirom na obrazovanje naših građana u pitanju distance prema homoseksualcima. Najviše distancirani su KV-VKV radnici, njih 63, 4% ne bi željelo homoseksualce za susjede, najmanju distancu pokazuju fakultetski obrazovani građani, njih 32,5% se distancira. Razlika je također dobivena i s obzirom na spol, muškarci ne bi željeli homoseksualce u susjedstvu u 53,8% slučajeva, dok su žene mnogo manje distancirane od toga dijela populacije, njih 40,9%.

2.7 AIDS

AIDS (SIDA) je bolest modernog doba koja je, nakon što je 1979. godine primijećena a 1981. godine prvi put opisana, izazvala najprije strah a nakon toga nuždan oprez. Ona specifično pogađa određenu populaciju, odnosno postoje određene tzv. »rizične skupine« koje su češće pogođene ovom neizlječivom bolešću, no i ostali dio populacije može biti ugrožen jer se ona prenosi i na druge načine. Budući da do danas nije pronađen lijek za tu bolest, sve je važnije pitanje odnosa prema osobama oboljelim od AIDS-a.

U posljednjem desetljeću u Hrvatskoj se sve više raspravlja o toj bolesti kako sa stajališta liječničke struke²⁹ tako i s etičko-moralnog stajališta³⁰.

Nas, a i istraživače u Europi zanimalo je kolika je distanca naših građana i kojih grupa građana prema oboljelima od AIDS-a.

Tablica XXIV.: Distanca prema oboljelima od AIDS-a

distanca	ne bi želi o imati za susjede	nije spomenuta	nema odgovora
osobe zaražene AIDS-om	46,3	53,5	0,2

U ovom smo slučaju dobili identičan rezultat kao i u slučaju distance prema homoseksualcima. Ta je podudarnost slučajna, jer ne treba značiti da je riječ o istim osobama. Analize koje slijede pokazat će da se ne radi o istim osobama.

Zanimljiva je distribucija dobivena s obzirom na indikatore religioznosti!

Tablica XXX.: Distanca prema oboljelima od AIDS-a – učestalost odlazjenja na mise

distanca prema oboljelima od AIDSa	učestalost odlazjenja na mise			
	nikada	ponekad	mjesečno	tjedno i češće
ne bi ih željeli za susjede	35,6	43,5	46,6	53,5

²⁹ Usp. I. BEUS, J. BEGOVAC I SURADNICI, *AIDS. HIV-bolest*, Graphis, Zagreb, 1996.

³⁰ Usp. V. POZAIĆ (uredio), *AIDS. Činjenice-zavaravanja-nade*, FTI, Zagreb, 1992.

Ljudi koji češće dolaze na mise više se distanciraju od oboljelih od AIDS-a. Zašto je to tako? Moglo bi se očekivati suprotno, tj. da upravo oni pokazuju manju distancu prema oboljelima od AIDS-a. Razlog veće distance kršćana koji češće odlaze namise je vjerojatno u tome što oni oboljele od Aids-a ne definiraju kao »bolesne« već seksualno devijantne ili narkomane. U takvoj situaciji kršćani se vjerojatno više distanciraju od seksualnog i drugog ponašanja, koje može dovesti do te neizlječive bolesti, a koje oni definiraju kao devijantno.

Nešto drugačiju distribuciju dobivamo ako analiziramo učestalost molitve i distancu prema oboljelima od AIDS-a

Tablica XXVI.: Distanca prema oboljelima od AIDS-a – učestalost molitve

distanca prema oboljelima od AIDS-a	nikada	ponekad	tjedno	dnevno
ne bi ih željeli za susjede	33,0	48,0	54,9	46,9

Zanimljivo je da distanca prema oboljelima pada kod osoba koje dnevno mole. Oni su očito tankočutniji prema oboljelima, iako treba reći da najmanju distancu pokazuju upravo oni koji nikada ne mole. Kada je riječ o onima koji dnevno mole, treba također biti oprezan u zaključivanju, jer vjernička populacija sasvim sigurno nije dostatno informirana o svim aspektima te još uvijek neizlječive bolesti.

U obradi podataka dobivena je razlika s obzirom na obrazovanje. Fakultetski obrazovani dio populacije pokazuje najmanju distancu (39,7%), a KV-VKV radnici opet najveću (55,2%) distancu prema oboljelima od AIDS-a.

3. Spolnost i pobačaj

Seksualno ponašanje i pobačaj dvije su stvarnosti koje su u suvremenom svijetu vrlo povezane. Pobačaj je često rezultat seksualnog ponašanja i neželjene trudnoće bilo da je riječ o braku ili se radi izvanbračnoj neželjenoj trudnoći. Socioreligijsko istraživanje »Vjera i moral u Hrvatskoj« veoma detaljno se pozabavilo pitanjem pobačaja. O tome su do sada objavljena dva rada³¹.

³¹ Prvi rad, koji je napisan na osnovi spomenutog istraživanja provedenog na općoj populaciji hrvatskih građana koncem 1997. i početkom 1998. godine, u cijelosti je posvećen pobačaju (usp. S. BALOBAN - G. ČRPIĆ, *isto*). Drugi rad, napisan kasnije, koji je uz spomenuto istraživanje na općoj populaciji obuhvatio i istraživanje na populaciji studenata hrvatskih sveučilišta 1999. godine, u sklopu teme »Moral u Hrvatskoj u socioreligijskoj perspektivi«, jednim dijelom je posvećen moralnom vrednovanju pobačaja (usp. G. ČRPIĆ - M. VALKOVIĆ, *isto*, str. 29–34).

Različiti su pristupi i brojna literatura o problematici pobačaja. Vodeći računa o onome što je već napisano, ovdje ćemo se ukratko zadržati samo na dva pitanja iz »Europskog istraživanja vrednota, EVS – 1999«.

Tablica XXVII.: Odobravate li ili ne odobravate pobačaj pod sljedećim uvjetima?

	odobravam	ne odobravam	ne znam	nema odgovora	MEAN
1. kad žena nije udana	57,4	30,2	9,6	2,8	1,34
2. kad vjenčani par ne želi imati više djece	53,1	36,0	9,0	1,9	1,40

Pitanje iz *tablice XXVII.* ograničava se na dva slučaja, tj. kada žena nije udana i kad vjenčani par ne želi imati više djece³².

Naše istraživanje pokazuje da 57,4% naših građana odobrava pobačaj kad žena nije udana, a 53,1% kada vjenčani par ne želi imati više djece. Taj podatak govori da značajan dio populacije, a onda i vjermičke populacije (37,3% onih koji najmanje tjedno odlaze na mise odobrava pobačaj ako djevojka nije udana, a 30,2% istih kada vjenčani par ne želi više djece), uzima pobačaj kao metodu reguliranja poroda.

Tablica XXVIII. pokazuje koliko ljudi pobačaj općenito osuđuje ili opravdava. Dolazimo do rezultata da oko 55% građana pobačaj ne opravdava, oko 25% ih je suzdržano spram toga pitanja, a oko 20% ukupne populacije naših građana nalazi valjano opravdanje za pobačaj.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	ne znam	nema odgovora	M
36,3	6,9	6,0	3,8	22,4	3,4	3,6	3,7	3,3	8,9	1,2	0,6	3,96

Kada je riječ o kršćanima koji nedjeljom i češće odlaze na mise, njih oko 75% ne odobrava pobačaj, oko 18% ih je suzdržano, ne može se odrediti, a 7–8% njih smatra da se pobačaj može manje ili više opravdati³³.

³² Zanimljivo je napomenuti da se u velikom »Europskom socioreligijskom istraživanju 1990. godine«, u kojem nije sudjelovala Hrvatska, tražio odgovor na pitanje kada se pobačaj može odobriti. Tada su bile spomenute 4 mogućnosti: ako je u opasnosti život majke; ako je vjerojatno da je dijete tjelesno oštećeno; ako bračni par ne želi imati više djece i ako je žena neudata (usp. P. M. ZULEHNER - H. DENZ, *Wie Europa lebt und glaubt. Europäische Wertestudie*, Patmos, Düsseldorf, 1993., str. 124–5 i 131–132. U »Europskom istraživanju vrednota, EVS – 1999.«, koje mi obrađujemo, pitanje o pobačaju je »suzeno« na dvije spomenute mogućnosti.

³³ Značajne su povezanosti u ovome smislu dobivene i s obzirom na još neke indikatore, kao što su učestalost molitve, veličina naselja, dob i obrazovanje.

Treba konstatirati razliku između općenitog odnosa prema pobačaju, u kojoj hrvatski građani velikim dijelom ne odobravaju pobačaj, i neke konkretne situacije u kojima su »kadri« više dopustiti pobačaj.

Isto tako treba konstatirati razliku između opće populacije hrvatskih građana i kršćana koji jednom tjedno ili češće idu na mise. Kod ovih posljednjih prevladava stav prema kojem se ne može odobriti pobačaj.

4. Zaključak

Osnovni hipotetski okvir interpretacije dobivenih empirijskih rezultata u ovome radu čini teza da je spolnost konstitutivni element ljudske osobnosti, pa je prema tome treba gledati integralno imajući u vidu dostojanstvo ljudske osobe kao takve.

Iako je ta teza prisutna u postkoncilskim crkvenim dokumentima o spolnosti, čini se da je ostala u drugom planu kako u »oštrim« teološkim pa i šire društvenim raspravama o pojedinim konkretnim pitanjima spolnog morala (npr. umjetna oplodnja, eutanazija ...), tako i u konkretnom spolnom životu.

Naravno, spolnost se kao i druge sfere ljudskoga života i djelovanja može promatrati fragmentarno u pojedinim činima i odvojeno od čovjeka kao cjeline duše i tijela. Moguće ju je gledati odvojeno od ostalog dijela čovjekova života relativizirajući je u moralnom smislu i apsolutizirajući je u smislu orijentacije života na zadovoljavanje seksualnih potreba. Spolnost i seksualno ponašanje treba, prema našem mišljenju, dovesti u odnos prema ljudskoj osobi i dostojanstvu ljudske osobe na antropološkoj razini. U kršćanskoj antropologiji čovjek je »jedno i cijelo, s tijelom i dušom, srcem i savješću, razumom i voljom«³⁴. Stoga spolnost »nije nešto jedino biološko, već zadire u ljudsku osobnost kao takvu«³⁵.

Ako prihvatimo da je dostojanstvo ljudske osobe nedodirljivo i neotuđivo, onda je nedopustivo ljudsku osobu reducirati na sredstvo za zadovoljavanje potreba, tj. na nešto što podliježe »isprobavanju«, »eksperimentiranju«, »trošenju« i »zamjeni« u jakoj tržišnoj utrci modernoga doba. Čovjek, a na poseban način njegovo ljudsko dostojanstvo vezano je uz njegov spolni život. Čovjek je ne samo spolno, već i racionalno, emocionalno i društveno biće i svaki pokušaj da se zanemari jedna od ovih njegovih bitnih dimenzija, ili da se kuša gledati i živjeti odvojeno od drugih, vodi nas u određene ekstreme koji, svaki na svoj način, negiraju čovjeka kao osobu i svode ga na neku njegovu dimenziju, funkciju ili ulogu.

³⁴ Pastoralna konstitucija »Gaudium et spes« o Crkvi u suvremenom svijetu, u: II. VATIKANSKI KONCIL, *Dokumenti. Latinski i hrvatski*, KS, Zagreb, 1970., br. 3, str. 623.

³⁵ IVAN PAVAO II., *Obiteljska pobudnica. »Familiaris consortio«* ..., br. 11, str. 17.

Svjesni smo da danas u svijetu postoje mnogi drugi horizonti u kojima se uočava čovjek i njegova spolnost. Kakva je situacija u Hrvatskoj?

S obzirom na dobivene rezultate, možemo reći da je odnos prema spolnosti u populaciji hrvatskih građana prilično uravnotežen, iako se sve više primjećuje odklon od tradicionalnih moralnih normi, osobito kod mlađeg naraštaja. Seksualni se odnos tretira kao umjereno bitan za uspjeh braka. Naime, od šesnaest ponuđenih čimbenika koje ljudi drže važnima za uspješan brak, »dobar seksualni odnos« se nalazi na 7. mjestu, i to iza: međusobnog poštivanja i uvažavanja, vjernosti, razumijevanja i tolerancije, spremnosti na raspravu o problemima između muža i žene, djece te spremnosti razgovarati o zajedničkim interesima. Izvanbračne afere, usputni seks, seks maloljetnika, prostituciju i homoseksualnost naši građani prilično jasno negativno moralno kvalificiraju.

Tako oko 75% hrvatskih građana smatraju vjernost veoma važnom vrednotom za uspješan brak, a isto tako oko 75% njih ne opravdava narušavanje vjernosti izvanbračnom aferom. Više od 70% naših građana ne odobrava prakticiranje usputnog seksa, ali velik broj njih smatra da neki (42,5%) pa i mnogi (25,9%) njihovi sugrađani prakticiraju usputni seks. Velika većina hrvatskih građana, a gotovo 90% praktičnih vjernika, ne odobrava seksualne odnose maloljetnika. Skoro 2/3 naših građana ne odobravaju prostituciju, a većina populacije (oko 70%) odbacuje homoseksualnost kao praksu.

Iz istraživanja proizlazi prilično velika distanca prema osobama koje prakticiraju homoseksualnost (46,3%) kao i prema osobama oboljelima od AIDS-a (46,3%). Posebno tjera na razmišljanje činjenica da kršćani praktičari pokazuju veću distancu prema obje spomenute pojave.

Moralna kvalifikacija spomenutih oblika seksualnog ponašanja nije jednoznačna te ovisi o nekim čimbenicima: Mlađi i obrazovaniji su permissivniji u odnosu na starije i niže obrazovane, a s obzirom na neka pitanja postoje i jasne razlike po spolu, koje treba ozbiljno uzeti u obzir. Žene, naime, jasnije negativno moralno kvalificiraju izvanbračne afere (71,8% žena i 62,5% muškaraca jasno ih odbacuju), usputni seks (jasno ga odbacuje 76,5% žena i 51,1% muškaraca), prostituciju (93,1% žena i 79,9% muškaraca smatra da se prostitucija nikada ne može opravdati). Bitna je razlika po spolu dobivena i s obzirom na pozicioniranje kvalitete seksualnih odnosa u braku, gdje žene u dobi od 49 do 58 godina značajno rjeđe navode ovu pojavu kao bitnu za uspjeh braka (19%), za razliku od muškaraca iste dobi koji je navode mnogo češće (40,9%). Kod žena nakon četrdesete godine ta vrednota bitno gubi na značenju, dok kod muškaraca taj pad nije toliko zamjetljiv i stabilizira se na značajno višoj razini nego kod žena.

S duge strane, imamo veoma jasne naznake prisutnosti individualizirajućih procesa u našem društvu. Tu prije svega mislimo na iznenađujuće visoko odobravanje mogućnosti da žena ima dijete bez trajnije veze s muškarcem, kao samo-

hrana majka. 65,9% ispitanih građana odobrava tu mogućnost, i to značajno više žena (69,7%) nego muškarca (62,2%). Još je veća razlika između žena mlađih od 28 godina (74,7%) i muškaraca iste generacije (61,3%) koji odobravaju mogućnost da žena ima dijete kao samohrana majka.

Uz ovo je pitanje vezan i određeni paradoks do kojega dolazi naše istraživanje. S jedne strane imamo jasno podržavanje mogućnosti da žena ima dijete kao samohrana majka (65,9%), a s druge strane imamo još jasnije slaganje sa stavom da su djetetu da bi sretno odrastalo potrebna oba roditelja (81,9%). Taj je paradoksalni rezultat vjerojatno uzrokovan fragmentacijom društva. Pojedina se pitanja i stavovi zauzimaju kontekstualno, ne pitajući se za njihovu unutarnju konzistentnost.

Slično je i u odnosu prema pobačaju. Iako veći dio hrvatske populacije ne opravdava općenito pobačaj, značajan dio građana odobrava pobačaj u nekim konkretnim situacijama.

Praktični vjernici jasnije zauzimaju tradicionalne moralne stavove o ovdje promatranim pitanjima. Češće odbacuju pobačaj, jasnije moralno osuđuju izvanbračne afere, seks maloljetnika, usputni seks, prostituciju i homoseksualnost. No to ne znači da ih u potpunosti odbacuju. Značajan broj praktičnih vjernika spreman je odobriti ili opravdati pojedine od ovih seksualnih ponašanja, ali ipak se može reći da pohađanje mise i prakticiranje molitve utječe na zauzimanje stavova prema spolnosti i seksualnom ponašanju. Mlađi naraštaji vjernika skloniji su više opravdati određena seksualna ponašanja.

Analiza i interpretacija rezultata provedenog u Hrvatskoj u proljeće 1999. godine omogućila nam je uvid u neke stvarne probleme koji postoje na području ljudske spolnosti i seksualnog ponašanja u hrvatskom društvu. O tim problemima potrebno je argumentirano i interdisciplinarno raspravljati polazeći od činjenice da je spolnost sastavni dio ljudske osobnosti. O spolnosti i seksualnom ponašanju potrebno je više nego do sada raspravljati i među kršćanima, posebice u pastoralu mladih. Pitanja spolnosti i seksualnog ponašanja u vremenu u kojem živimo dobivaju sve više na značenju a prema njima ćemo se i ubuduće morati još više i jasnije kršćanski odrediti. U vremenu u kojem se na neki način izbjegava vrijednosna kvalifikacija ljudske spolnosti i seksualnog ponašanja potrebno je iznijeti na vidjelo vrijednost spolnosti, spolnih odnosa i seksualnog ponašanja te mogućnosti koje čovjeku stoje na raspolaganju ako se primjereno odnosi prema svojoj spolnosti. Iako to nije popularno, potrebno je govoriti i o opasnostima koje prijete suvremenom čovjeku ako na neprimjeren način upravlja svojom spolnošću ili »iskorištava« drugoga svojim seksualnim ponašanjem.

Summary

SEXUALITY - RELATION TO SEXUAL BEHAVIOUR

Stjepan BALOBAN - Gordan ČRPIĆ, Zagreb

On the basis the results obtained in the »European Values Study, EVS - 1999«, this article discusses human sexuality and Croatian citizens' attitudes towards sexual behaviour. The first part deals with the question of the importance of sexual relations for a successful marriage, and attitudes towards the lifestyle of a »woman as a single parent«. Of 16 values offered as important for a successful marriage, »happy sexual relationship« was in seventh place, coming after: mutual respect and appreciation, faithfulness, understanding and tolerance, being willing to discuss the problems that come up between husband and wife, children and talking a lot about mutual interests.

Our research leads us to a paradox in connection with attitudes towards the lifestyle of a »single mother«. On the one hand, we have clear support for the option of a woman having a child as a single mother (65.9%), and on the other hand, we have even clearer agreement with the opinion that a child needs both parents in order to grow up happily.

The second or central part of this article deals with the social dimension of sexual behaviour: extra-marital affairs, casual sex, sexual relations of minors, and attitudes towards prostitution, homosexuality and AIDS. The third part deals with the issue of attitudes towards abortion.

The hypothetical framework within which the obtained empirical results have been interpreted is based on the assumption that sexuality is a constitutive part of human personality, so that an integral approach must be taken bearing in mind the dignity of human beings as such.

The results of this study show, on the one hand, that generally speaking, the majority of Croatian citizens still have a traditional attitude towards sexuality in marriage and towards sexual behaviour outside marriage. This attitude coincides to a large extent with the traditional doctrine of the Catholic Church. On the other hand, younger generations, as well as more educated people, are more inclined to justify different forms of sexual behaviour which are in contrast to the above-mentioned traditional attitude. Christians who practice their religion to a greater extent, are more inclined towards the traditional attitude, even though a tendency towards permissiveness is also observed in younger generations of Christians.

In the research, it was possible to confirm differences in the understanding of sexuality between male and female populations in several areas. This study puts an emphasis on a value qualification of sexuality and sexual behaviour, out of which, for today's society and the Church, especially in relation to the younger generation, emerge numerous problems that require further discussion.

Key words: sexuality, sexual behaviour, casual sex, prostitution, homosexuality, AIDS, abortion.